

PRZEKSZTAŁCENIA KRAJOBRAZU KULTUROWEGO CYPRU

Agnieszka Jaszczak✉

ORCID: 0000-0002-4695-0488

Katedra Architektury Krajobrazu, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
ul. Prawocheńskiego 17, 10-719 Olsztyn, **Polska**

ABSTRAKT

Przez ostatnie kilkadziesiąt lat regiony nadmorskie Republiki Cypryjskiej zmieniły się głównie pod wpływem rozwoju turystyki. W tym czasie tradycyjne obszary wiejskie stopniowo się przekształciły w związku m.in. z migracją mieszkańców do miast. Na tych terenach tradycyjny krajobraz wiejski utracił swój pierwotny charakter oraz rytm narzucony przez gospodarowanie, a wsie i małe miasteczka się wyludniły. Widoczne dziś w krajobrazie opuszczone sadyby i postępująca sukcesja na terenach dawniej użytkowanych rolniczo są znakami utraty dziedzictwa kulturowego i tradycji. Rozwój przemysłu turystycznego generowany jest dziś turystyką masową. Powstają obiekty hotelarskie o dużej skali, niedostosowane do charakteru miejsca. Zagadnienia związane ze zmianami w krajobrazie wyspy oraz z różnymi formami izolacji (izolacja turystyczna, izolacja społeczna) stanowią podstawę do prowadzonych rozważań. Celem pracy jest analiza aktualnego stanu krajobrazu kulturowego na wybranych obszarach południowej części Cypru. Do określenia stopnia przekształceń krajobrazu wykorzystano dostępne materiały źródłowe (aktualne i archiwalne), przeprowadzono analizy terenowe oraz wywiad środowiskowy. Badania pozwoliły na określenie czynników wpływających na zmiany oraz stopień przekształceń krajobrazu kulturowego. Wśród najważniejszych czynników można wymienić marginalizację obszarów wiejskich, migrację ludności do miast, postępującą suburbanizację oraz rozwój turystyki masowej.

Słowa kluczowe: krajobraz kulturowy, obszary wiejskie, turystyka, Republika Cypryjska

WSTĘP

Krajobraz kulturowy jest fragmentem przestrzeni geograficznej, który powstał na skutek oddziaływania środowiska przyrodniczego i czynników kulturowych. Tworzy on charakterystyczną strukturę odbieraną w sposób odmienny w zależności od układów regionalnych (Myga-Piątek 2001, Myga-Piątek 2014). Jak podkreśla Lisowski (2014), aktualnie badania krajobrazu koncentrują się na jego powiązaniach z systemem wartości przyjętym przez lokalne wspólnoty.

Krajobraz kulturowy wysp był kształtowany nie tylko przez ostatnie dekady, ale jest następstwem działalności pierwszych kultur, które miały bezpośredni i znaczący wpływ na zmiany form pierwotnych, faunę i florę oraz, ostatecznie, na tworzenie się specyficznych cech kulturowych. Wyspy takie, jak Cypr, w podziale przedstawionym przez Rackhama (2012) to tzw. *offshore island*, odizolowane od kontynentu przez miliony lat.

Cypr od wieków był w samym centrum historycznych wydarzeń także ze względu położenia

✉ agnieszka.jaszczak@uwm.edu.pl

na skrzyżowaniu dróg morskich pomiędzy Azją, Afryką i Europą. Bogactwo kultur, zwyczajów i tradycji oraz różnorodność przyrodnicza i kulturowa powinny dziś stanowić wyróżnik turystyki zrównoważonej. Tymczasem przez kilkadziesiąt lat cypryjskie regiony nadmorskie, z miastami Pafos, Limassol, Larnaka, stały się centrum turystyki masowej, podczas gdy tradycyjne obszary wiejskie ulegały stopniowemu przekształcaniu. Na obszarach tzw. hinterlandu tradycyjny krajobraz wiejski utracił swój pierwotny charakter oraz rytm narzucony przez gospodarowanie. Formy pozbawiono funkcji, a wsie i małe miasteczka się wyludniły. Widoczne dziś w krajobrazie opuszczone sadyby oraz postępująca sukcesja na terenach dawniej użytkowanych rolniczo stanowią bezpośrednie znaki utraty dziedzictwa kulturowego i tradycji. Z drugiej strony rozwój przemysłu turystycznego generowany jest turystyką masową, a to w rozumieniu władz i przedsiębiorców ma przynieść zysk ekonomiczny. Strategia miast i wsi budowana jest na podstawie preferencji turystów oraz interesów inwestorów (kierunek z zewnątrz), a tylko w niewielkim stopniu uwzględnia czynnik wewnętrzny (społeczny) (Boukas i Ziakas 2016). Powstają więc kolejne obiekty hotelarskie o dużej skali, niedostosowane do charakteru miejsca, dziedzictwa kulturowego czy wyjątkowych walorów przyrodniczych. Jednocześnie należy podkreślić, że rozwój turystyki jest jednym z czynników powodujących zmiany w krajobrazie, ale nie jedynym.

ZAKRES I METODY BADAŃ

Inspiracją do podjęcia tematu były wyniki badań, dyskusji, a także uczestnictwo w warsztatach zorganizowanych przez Le Notre Institut oraz Pafos University na temat zmian regionu Pafos, w których autorka uczestniczyła w marcu 2016 r. W tym czasie przeprowadzono wywiad środowiskowy wśród ekspertów z Uniwersytetu w Pafos zajmujących się badaniami z zakresu ochrony i planowania krajobrazu, gospodarki przestrzennej, urbanistyki i architektury oraz osób związanych z instytucjami samorządowymi, a także wśród mieszkańców. Do analizy stopnia przekształ-

ceń krajobrazu wiejskiego wykorzystano dostępne materiały źródłowe (aktualne i archiwalne). Badania terenowe i wizje lokalne przeprowadzono dwukrotnie w 2016 r. i 2018 r., przy czym ostatnie analizy wykonano w ramach badań własnych. Badania pozwoliły na określenie zmian w krajobrazie kulturowym w strefie podmiejskiej i wiejskiej oraz zmian w układach miejscowości. Przeanalizowano także stan zachowania zabudowy mieszkalnej oraz gospodarczej. Miejscowości wybrane do analiz zlokalizowane są w strefie podmiejskiej w regionie Pafos (Lempa, Empa, Chloraka, Kissonerga, Konia, Tala, Tsada, Marathounta, Kouklia) oraz w okolicach Półwyspu Akamas (Neo Chorio, Terra, Dhrousha, Pano Arodes, Kato Arodes, Theletra, Kathikas). Analizy krajobrazowe dotyczyły określenia cech krajobrazowych, w tym wizualnych. Rozważania rozszerzono o zagadnienia izolacji i wyspowości ze względu na to, że w znacznym stopniu warunkują one kształtowanie krajobrazu Cypru. Narastające konflikty środowiskowe oraz ekonomiczno-polityczne wymuszają potrzebę dyskusji na temat konieczności wprowadzenia turystyki zrównoważonej, także na forum międzynarodowym (stąd m.in. inicjatywa Le Notre Institute i Pafos University).

FORMY IZOLACJI I KONCEPCJA WYSPOWOŚCI

Izolacja geograficzna to taka, w której grupa nie ma świadomości o istnieniu, lub (i) funkcjonowaniu innych grup. Z kolei izolacja społeczna określona przez Hilla (1978) dotyczy członków grupy *A*, którzy postrzegają siebie w kontekście tworzenia odrębnej jednostki niezwiązanej z grupą *B*. Izolacja społeczna różni się od geograficznej lub biologicznej tym, że jest raczej aktywna niż pasywna. Jednostki nie są zdolne jedynie do brania odpowiedzialności za znane środowisko, w którym przebywają, ale mogą celowo dążyć do zwiększenia odrębności od drugiej grupy i jej odmiennego środowiska. W odróżnieniu od izolacji biologicznej, która jest stała, w izolacji społecznej można przywrócić poprzednio oddzieloną grupę, poprzez jej ponowne włączenie (Hill 1996). Izolacja może odnosić się do odległych, niedostępnych

miejsc, jak również do osób, społeczności żyjących bez kontaktu, bądź z ograniczonym kontaktem, z innymi grupami. W koncepcji wyspowości zakłada się różne stopnie separacji w zależności od rozmiarów wyspy oraz odległości od lądu lub innej wyspy. Wyspowość, w ogólnym rozumieniu, odnosi się do stanu fizycznego miejsca otoczonego przez wodę, góry, czy pustynię. Odwrotnie, izolacja jest rozumiana jako całkowita separacja od innych miejsc lub ludzi. Zauważalne jest to, że wyspy wykształciły odizolowane społeczności, które rozwijały się w różnym stopniu odseparowane od im podobnych na kontynencie.

Na wybrzeżu Morza Śródziemnego można zauważyć bogate dziedzictwo kulturowe pozostawione przez kolejne cywilizacje, które miały wpływ na strefę przybrzeżną oraz środowisko morskie, jak również lądowe – kontynentalne. To dziedzictwo odgrywa główną rolę w określeniu tożsamości Cypru. Jednakże relację pomiędzy człowiekiem a morzem zmieniły się w ostatnim czasie, przede wszystkim ze względu na presję turystyczną.

W opozycji do działań komercyjnych, mających przynieść tylko zys ekonomiczny, najczęściej z turystyki, wyrasta koncepcja zachowania krajobrazów wysp jako swojego rodzaju „laboratorium” dla różnorodności biologicznej i kulturowej. Odnosi się to do kwestii prowadzenia badań w różnych dyscyplinach, w tym związanych z krajobrazem, oraz ma wymiar praktyczny. Evans (1973) natomiast traktuje wyspę jako laboratorium procesów kulturowych. Sugeruje on, że wyspy mogą stać się idealnymi miejscami dla eksperymentów nad rozwojem ludzkości, społeczeństw, kultur (Pungetti 2012). Z kolei Baldacchino (2013) odnosi się do pewnego rodzaju mitu wyspy jako miejsca fascynacji i szczęścia, romantycznej idylli, ucieczki od zgiełku miasta/kontynentu. Łamie stereotyp miejsca, w którym na podróżnika z pewnością czeka przygoda oraz wyspy jako najlepszego miejsca do wypoczynku. Opierając się na własnym doświadczeniu, ten mit „turystycznego raj” przywołuje Dielemans (2011) w książce pt. „Witajcie w raj. Reportaże o przemyśle turystycznym”. Autorka obnaża wstydlive grzechy turystyki, zastanawiając się, czy „na egzotycznych wyspach pozostało jeszcze coś

do odkrycia, oprócz jednakowych hoteli, zastawionych leżakami plaż, kontynentalnego menu i straganów pełnych sztucznych pamiątek” (Dielemans 2011).

WYNIKI

Uwarunkowania przyrodniczo-kulturowe Cypru

Cypr jest trzecią pod względem powierzchni wyspą Morza Śródziemnego (9,251 km², z czego 5,898 km² zajmuje Republika Cypru), położoną w północno-wschodniej jego części. Dzisiejszy jego krajobraz odzwierciedla działania historyczne i bogactwo kulturowe wpisane niejako w zróżnicowane formy przyrodnicze. Pod względem geomorfologicznym można tu wyróżnić trzy strefy: góry Troodos, masyw Pentadaktylos i równinę Mesaoria. Klimat Cypru jest śródziemnomorski, z gorącym, suchym latem i łagodną oraz wilgotną zimą. Wśród flory wyróżnić należy 1800 gatunków i odmian, z których 7% stanowią rośliny endemiczne (Vogiatzakis i in. 2015). Krajobraz nizinny jest zdominowany przez liczne karłowate drzewa i krzewy. Na obszarach nieużytkowanych rolniczo, ok. 30% zajmuje wtórna formacja roślinna – makia. Powstała ona w miejscu pierwotnych, zniszczonych lasów. Tworzą ją zimozielone gatunki w różnej fazie rozwoju, w tym skarłale drzewa dębu ciernistego i ostrolistnego, dzikie, wysokie odmiany oliwek, chleb świętojański, pistacja kleista, mirt i wrzosiec, zwłaszcza w okolicach Karpasii, Akamas (rys. 1) oraz południowych stoków Troodos (Delipetrou i in. 2008).

Aktualnie obszary rolnicze zajmują 45% terytorium wyspy, zaś 17% obszaru stanowią zalesienia, 7% nieużytki, a 13% to obszary zurbanizowane. Dominuje produkcja cytrusów, bananów, ziemniaków i oliwek, a także produkcja zwierzęca. Wyspę zamieszkuje 952 tys. osób, w tym Grecy cypryjscy – 681 tys., Turcy cypryjscy – 90 tys. oraz obcokrajowcy – 181 tys. Od czasu okupacji tureckiej na terytorium $\frac{1}{3}$ wyspy mieszka ok. 160 tys. nielegalnych osadników z Turcji. W tym czasie wielu Turków cypryjskich wyemigrowało (Delipetrou i in. 2008). Cypr uzyskał niepodległość w 1960 r. po okresie kolonizacji

Rys. 1. Typowe zbiorowiska roślinne na Półwyspie Akamas
Fig. 1. Typical plant communities on the Akamas Peninsula
Źródło: opracowanie własne
Source: own study

brytyjskiej. W 1974 r. doszło do inwazji tureckiej, przez co ponad 36% powierzchni kraju znalazło się pod wpływami tureckimi. Zdarzenia te zapoczątkowały konflikt, który pośrednio wpłynął na zmiany w strukturze przestrzennej obszarów wiejskich, także części południowej. Patrząc na tradycję wcześniejszego wspólnego funkcjonowania w mieszanym środowisku, wyraźnie można wskazać na proces segregacji, w którym obie społeczności przejawiały coraz mniej gotowości do życia razem i zamierzały opuścić wsie oraz miasta, osiedlając się wśród „swoich”. Jak odnotowali Karouzis (1976) i Patrick (1976), w latach 60. ubiegłego stulecia tylko 126 wsi było „mieszanych”, natomiast w latach 70. liczba ta zmalała do 48 (Kliot i Mansfield 1997).

Zmiany cech krajobrazowych oraz funkcji na obszarach wiejskich

W starożytności Cypr zwany był zieloną wyspą ze względu na pokrywające niemal całą wyspę formacje leśne (Delipetrou i in. 2008, za Thirgood 1987). Przez ponad 10 tys. lat powierzchnia lasów pierwotnych stopniowo się zmniejszała w wyniku zmian antropogenicznych, w tym wypalania, wycinki, wypasu, tarasowania i uprawy. Duże znaczenie miało górnictwo. W degradacji środowiska naturalnego

głównymi czynnikami był wyrąb drzew (również na węgiel drzewny do wytopu metali), skutkujący m.in. zmniejszeniem retencji wody i zniszczeniem gleb, oraz wypas zwierząt. W wyniku tego powstał krajobraz uprawowy i pasterski oraz pojawiły się wtórne zbiorowiska roślinne (Naveh 1975). Dzisiejszy krajobraz Cypru stanowi mozaikę naturalnych i półnaturalnych zbiorowisk oraz obszarów użytkowanych rolniczo ze stale rozlewającymi się strukturami miejskimi.

Przekształcenia obszarów wiejskich, zmiany demograficzne oraz rosnąca konkurencja rynków europejskich i światowych powoduje osłabienie sektora rolniczego. Nieuprawiane pola, opuszczone wsie i siedliska (rys. 2), zwłaszcza na terenach górskich, wpływają negatywnie na utrzymanie tradycyjnego krajobrazu rolniczego (Papadopoulou i Papalexiou 2008).

W badaniach dotyczących krajobrazu rolniczego w latach 50. XX w. wskazano na występowanie ośmiu kategorii form użytkowania terenu. Na początku XXI w. naukowcy zwrócili uwagę na dramatyczną redukcję uprawy (głównie drzew owocowych, oliwek, winorośli), postępującą sukcesję oraz zwiększenie obszarów zabudowanych. Na wybrzeżu zmniejszyła się produkcja cytrusów, a na terenach górzystych (Lemesos i Pafos) winorośli, które były niejako

Rys. 2. Opuszczone siedliska i domy w Arodes (Półwysep Akamas)

Fig. 2. Abandoned settlements and houses in Arodes (Akamas Peninsula)

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

symbolem tradycyjnego dziedzictwa kulturowego od 5,5 tys. lat. Obecnie powierzchnia ich uprawy wynosi ok. 23 500 ha, głównie na kamienistych stokach górskich i podgórskich, gdzie inne uprawy są nieopłacalne. W dolinach, na tarasach, zmniejszyła się powierzchnia uprawy drzew oliwnych. Dzieje się tak na skutek importu taniej oliwy, głównie z Turcji. Zmniejszająca się opłacalność produkcji to jeden z głównych czynników powodujących utratę cennych, historycznych krajobrazów kulturowych. Dużym problemem jest też zasolenie wód gruntowych. Największy wpływ na zmiany ma jednak rozwój zabudowy usługowej i masowa turystyka (Delipetru i in. 2008, Makhzoumi i Pungetti 1999).

Najbardziej widoczne zmiany powstały na skutek szczególnej eksploracji wybrzeża, masowej migracji mieszkańców wsi do miast, nadmiernej eksploatacji wody, problemów w gospodarce rolnej i leśnej. Do tego należy dodać kierunek polityki ekonomicznej opartej na maksymalnym zysku z turystyki (Vogiatzakis i in. 2015). Obecnie powstają hotele i pensjonaty o ogromnej skali oddziaływania na strefę przybrzeżną, które powodują zmiany w półnaturalnych zbiorowiskach roślinnych (tab. 1). Zwiększa się ilość nieczystości, a system gospodarki odpadami jest słabo zorganizowany. Jednocześnie rozwija się infrastruktura wielkoskalowa, w tym komunikacyjna, a także obciążająca środowisko przestrzeni sportowo-rekreacyjna,

np. rozległe pola golfowe. Inwestycje te generują problemy związane z deficytem wody słodkiej na wybrzeżu, pośrednio też na obszarach tzw. hinterlandu. Historycznie ukształtowany krajobraz harmonijny Półwyspu Akamas ulega więc degradacji i dewastacji (tab. 1). Trzeba przy tym zaznaczyć, że w krajowych planach rozwoju gospodarczego turystyka masowa jest nadal kierunkiem wiodącym. Przemysł turystyczny w regionie Pafos ma, w założeniu obecnych rządzących, prowadzić do wzrostu ekonomicznego w skali regionalnej.

Do najważniejszych obiektów i miejsc archeologicznych w regionie Pafos należą Nea Paphos i Groby Królewskie znajdujące się na liście UNESCO. O znaczeniu odkryć archeologicznych traktują zapisy rocznych raportów Departamentu Zabytków Cypru na lata 1980–2008. W regionie Pafos znajdują się zabytki dziedzictwa światowego (w tym obiekty archeologiczne) w zwartej strukturze oraz rozproszone w miejscach niedostępnych. Są one zlokalizowane zarówno w mieście, jak i na obszarach wiejskich. To zróżnicowanie położenia obiektów ma również wymiar wertykalny (góry lub tereny płaskie w pasie nadmorskim), a także horyzontalny (w zależności od odległości od morza).

Tabela 1. Przekształcenia krajobrazu wybranych miejscowości w okolicach Pafos i Półwyspu Akamas (ZW – zmiany na obszarach otwartych/wiejskich, ZUZ – zmiany w układzie miejscowości/zabudowie, ZCK – zmiany cech krajobrazowych/wizualne)
Table 1. Transformation of landscape in selected villages in the surroundings of Paphos and Akamas Peninsula (ZW – transformation of rural areas, ZUZ – transformation in village structure/architecture, ZCK – transformation of landscape and visual measures)

Badany obszar Area of study	Miejscowości Villages	ZW	ZUZ	ZCK
Region Pafos (okolice) Region of Paphos (surroundings)	Lempa, Empa, Chloraka, Kissonerga, Konia, Tala, Tsada, Marathounta, Kouklia,	<ul style="list-style-type: none"> – zmiany funkcji rolniczej na turystyczną (infrastruktura turystyczna) – transformation into tourism function (tourism infrastructure) – brak produkcji rolniczej – lack of agricultural production – zmiany na obszarach cennych kulturowo (zniekształcenia obiektów i obszarów archeologicznych) – changes in valuable areas (distortions of archaeological sites and areas) – „rozlewanie się” zabudowy na przedmieściach oraz „wchłanianie” wiosek przez miasto – „the spreading” of buildings in the suburbs and „absorption” of villages through the city 	<ul style="list-style-type: none"> – pojawiająca się zabudowa poza centralnym układem miejscowości – expansion beyond the central layout of the town – zniekształcenia pierwotnego układu wsi – distortion of the original layout of the village – brak odwzorowania tradycyjnych cech w zabudowie mieszkalnej – lack of traditional features in residential area – zmiany w kolorystyce, detalu, stosowanych materiałach budowlanych – changes in color, detail, construction materials – pojawiająca się współczesna infrastruktura turystyczna – appearing modern tourist infrastructure 	<ul style="list-style-type: none"> – zacieranie się granic ścisłego centrum miejscowości – the blurring of the borders of the village center – zmiany w panoramie miejscowości (zniekształcenia panoramy) – changes in the village panorama – zmniejszenie estetyki poprzez wprowadzenie nowej, niedostosowanej zabudowy oraz infrastruktury turystycznej – reduction of aesthetics through the introduction of new, unadapted buildings and tourist infrastructure
Półwysep Akamas (okolice) Akamas Peninsula	Neo Chorio, Terra, Dhrousha, Pano Arodes, Kato Arodes, Theletra, Kathikas	<ul style="list-style-type: none"> – zmniejszenie znaczenia funkcji rolniczej – reducing the importance of the agricultural function – wycofanie się z produkcji tradycyjnych upraw (cytrusy, oliwki) – zmiany w krajobrazie – resignation of the production of traditional crops (citrus, olives) – changes in the landscape – zaniechanie gospodarowania rolniczego wskutek pozostawienia gospodarstw rolnych – abandonment of farming as a result of leaving farms – problemy z ochroną krajobrazów cennych przyrodniczo (Półwysep Akamas) – problems with protection of naturally valuable landscapes (Akamas Peninsula) 	<ul style="list-style-type: none"> – zmiany w układzie wsi w skutek opuszczenia domów mieszkalnych – changes in the village layout as a result of leaving residential houses – zmiany w podziale działek rolniczych, zacieranie granicy gruntów rolnych – changes in the division of agricultural plots, blurring the border of agricultural land – duża liczba budynków ulegających postępującej dewastacji – ruiny zabudowań – a large number of buildings undergoing progressive devastation – ruin of buildings – zmiany w strukturze dawnych siedlisk (działek) – changes in the structure of former plots 	<ul style="list-style-type: none"> – zacieranie się cech krajobrazowych – The blurring of the landscape features – zmiany w panoramie miejscowości (zniekształcenia panoramy) – changes in the village panorama – zacieranie się otwarc wido-kowych wskutek postępującej sukcesji – the blurring of view openings as a result of progressing succession – zmniejszenie estetyki wsi i otoczenia wskutek dewastacji pozostawionych obiektów mieszkalnych i gospodarczych – decreasing the aesthetics of the village and its surroundings due to the devastation of abandoned residential and commercial buildings

Źródło: opracowanie własne
 Source: own elaboration

Do tej pory rozwój budownictwa w regionie Pafos oraz na przedmieściach był nagły i gwałtowny, co przełożyło się na intensyfikację badań archeologicznych na dużych obszarach. Z drugiej strony wiele miejsc i obiektów nie zostało jeszcze odkrytych, a presja urbanizacyjna oraz turystyczna może zniszczyć potencjalne obszary odkrywek archeologicznych lub ograniczyć ich dostępność dla badaczy. Problemem są również stałe wibracje spowodowane ingerencją podczas budowy nowych obiektów oraz infrastruktury, a także zwiększony ruch ciężkich maszyn budowlanych. W ten sposób miejsca o szczególnym znaczeniu w skali globalnej mogą być narażone na zniszczenie czy przesunięcie względem ich pierwotnej lokalizacji. Zwraca się także uwagę na niedostosowanie skali oraz użytych w budowie materiałów do charakteru miejsca, co wpływa na obniżenie estetyki krajobrazu (Agapiou i in. 2015) – tabela 1.

Boom budowlany na Cyprze w latach 80. ubiegłego wieku doprowadził do masowej budowy wielokoskalowych hoteli i innych obiektów turystycznych. Paradoksalnie obecnie w niewielkim stopniu ogranicza to kryzys ekonomiczny. W nowych programach rozwojowych szczególne znaczenie ma określenie form i możliwości zrównoważenia masowej ekspansji turystycznej w centrach urbanistycznych oraz suburbanizacja. Kolejnym ważnym punktem jest zahamowanie izolacji społeczności lokalnej oraz jej integracja. W celu zmniejszenia skutków izolacji opracowane są m.in. koncepcje tworzenia wspólnych przestrzeni. Należy podkreślić w tym wypadku znaczenie strategii rozwoju regionu Pafos, przyjętej w związku z przyznaniem miastu tytułu Europejskiej Stolicy Kultury w 2017 r. Pafos realizuje projekty uwzględniające planowanie krajobrazowe w kontekście reorganizacji przestrzeni publicznej oraz takie, które stanowią łącznik między miejscami archeologicznymi, środowiskiem miejskim i obszarami otwartymi. Ważnym kierunkiem działań jest koncepcja *walkability* (Gehl i Gemzoe 1996) umożliwiająca bezpieczne i łatwe przemieszczanie się do określonych miejsc w jak najkrótszym czasie. Dlatego też podjęto starania w zakresie zaplanowania niezbędnej infrastruktury drogowej, w tym ścieżek spacerowych. Ma to również

na celu polepszenie jakości życia mieszkańców oraz możliwość „odczuwania” krajobrazu, zarówno przez nich samych, jak i osoby przebywające na urlopie. Istotne jest przy tym zapobieganie segregacji na „lokalnych” i „obcych”. Koncepcja *walkability* wpisuje się we współczesne tendencje zrównoważonego planowania krajobrazu. Region Pafos ma szansę być nowoczesny z jednoczesnym zrównoważeniem funkcji, ale tylko w sytuacji, gdy podejmie wyzwanie zawarte w opracowaniach i planach proekologicznych, a nie tylko w rządowej strategii ekonomicznej.

PODSUMOWANIE

Cypr jest wyspą położoną na szlakach handlowych, gdzie skupiały się fale przemieszczającej się ludności już co najmniej od czasów Fenicjan. Był on miejscem przeładunku towarów i przeczekiwania niekorzystnych warunków pogodowych. Obecnie Republika Cypryjska jest jednym z chętniej odwiedzanych regionów, w którym istotny kierunek rozwoju stanowi turystyka.

Jak już wcześniej stwierdzono, proces postępującej urbanizacji, także na Cyprze, jest ściśle związany z problemami globalnymi. Tu także zauważalna jest marginalizacja obszarów wiejskich, migracja ludności do miast i ekspansja w zawłaszczaniu ziemi oraz suburbanizacja. Granice miast „pękają” (przykład Pafos), pochłaniając coraz bardziej obszary wiejskie. Wzrost liczby ludności w strefie miejskiej powoduje z kolei intensyfikację zabudowy, co ma pośredni wpływ na obiekty i obszary dziedzictwa kulturowego o znaczeniu światowym. W kwestii ochrony dziedzictwa kulturowego regionu Pafos oraz Półwyspu Akamas odnotowano, że presja urbanizacyjna generuje problemy związane z zniszczeniem zabytków i miejsc o wartościach kulturowych. Istotne jest więc opracowanie systemu ciągłego monitoringu potencjalnych miejsc archeologicznych bazującego na nowoczesnych metodach badawczych, a rezultaty badań powinny stanowić trzon opracowań planistycznych i prawnych.

Odnosząc się do rozwoju turystyki oraz zachowania cech krajobrazu kulturowego, naukowcy, planiści, architekci, ekolodzy i społecznicy z Uniwersytetu

w Pafos oraz instytucji i stowarzyszeń na Cyprze wskazują na potrzebę wprowadzenia alternatywnych i proekologicznych rozwiązań. Powinny mieć one na celu ochronę oraz kształtowanie walorów przyrodniczych i kulturowych. Właściwe wykorzystanie tych walorów w małej skali może stać się ważną częścią ekonomii lokalnych społeczności (np. ekoturystyka), a nie wyłącznie turystycznych gigantów (firm turystycznych, sieciowych hoteli). Stan krajobrazu kulturowego na wybranych obszarach południowej części Cypru (region Pafos, Półwysep Akamas) określono jako wymagający natychmiastowych działań ochronnych, które zabezpieczą wartości przyrodnicze i kulturowe. W dalszej kolejności konieczne jest wprowadzenie programów naprawczych obejmujących planowanie kompleksowe i perspektywiczne.

PIŚMIENNICTWO

- Agapiou, A., Alexakis, D.D., Lysandroub, V., Sarris, A., Cuca, B., Themistocleous, K., Hadjimitsisa, D.G. (2015). Impact of urban sprawl to cultural heritage monuments. The case study of Paphos area in Cyprus. *Journal of Cultural Heritage* 16, 671–680.
- Baldacchino, G. (2013). Island landscapes and European culture. An 'island studies' perspective. *Journal of Marine and Island Cultures* 2, 13–19.
- Boukas, N., Ziakas, V. (2016). Tourism policy and residents' well-being in Cyprus. Opportunities and challenges for developing an inside-out destination management approach. *Journal of Destination Marketing & Management* 5, 44–54.
- Delipetrou, P., Makhzoumi, J., Dimopoulos, P., Georghiou, K. (2008). Cyprus, in: *Mediterranean Island Landscapes*. Ed. I.N., Vogiatzakis, G., Pungetti, A.M., Mannion. Springer Science + Business Media B.V., pp. 107–202.
- Dielemans, J. (2011). Witajcie w raju. Reportaże o przemyśle turystycznym (Welcome to paradise. Report from tourism industry). Wyd. Czarne, Wołowiec.
- Evans, J.D. (1973). Islands as laboratories of culture change, in: *The explanation of culture change. Models in prehistory*. Ed. C., Renfrew. University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, USA, pp. 517–520.
- Gehl, J., Gemzoe, L. (1996). *Public spaces and public life*. Danish Architectural Press, Copenhagen.
- Hill, J. (1996). Social isolation and sociocultural diversity. *Journal of Social and Evolutionary Systems* 19(2), 157–169.
- Karouzis, G. (1976). *Proposals for a solution to the Cyprus problem*. COSMOS Press, Nikosia.
- Kliot, N., Mansfield, Y. (1997). The political landscape of partition. The case of Cyprus. *Political Geography* 16(6), 495–521.
- Lisowski, A. (2014). Typy przestrzeni a geografia (Types of a space vs. geography). *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego* 24, 7–18.
- Makhzoumi, J., Pungetti, G. (1999). *Ecological landscape design and planning. The Mediterranean context*. E & FN Spon, London.
- Myga-Piątek, U. (2001). Spór o pojęcie krajobrazu w geografii i dziedzinach pokrewnych (A dispute about the concept of landscape in geography and related Fields). *Przegląd Geograficzny* 73, 1–2.
- Myga-Piątek, U. (2014). O wzajemnych relacjach przestrzeni i krajobrazu kulturowego. Rozważania wstępne (On the mutual relations of space and cultural landscape). *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego* 24, 27–44.
- Naveh, Z. (1975). Degradation and rehabilitation of Mediterranean landscapes. *Landscape Planning* 2, 133–146.
- Papadopoulou, E., Papalexiou, Ch. (2008). Country profile on rural characteristics Cyprus, in: *Project assessing the impact of rural development policies (RuDI)*, FP 7 Project no. 213034.
- Patrick, R.A. (1976). *Political geography and the Cyprus conflict 1963–1971*. University of Waterloo, Department of Geography Publications Series No 4, Waterloo, Canada.
- Pungetti, G. (2012). Islands, culture, landscape and seascape. *Journal of Marine and Island Cultures* 1, 51–54.
- Rackham, O. (2012). Island landscapes. Some preliminary questions. *Journal of Marine and Island Cultures* 1, 87–90.
- Thirgood, J.V. (1987). *Cyprus, a chronicle of its forests, land, and people*. University of British Columbia Press, Vancouver, UK, p. 371.
- Vogiatzakis, I.N., Manolaki, P., Zomeni, M., Trigkas, V., Papatheodoulou, A., Christou, O., Michael, K., Victoria, M. (2015). Assessing the ecological integrity of landscapes in Cyprus. *Journal of Mediterranean Ecology* 13, 29–35.

TRANSFORMATION OF CULTURAL LANDSCAPE OF CYPRUS

ABSTRACT

Over the past several decades, the coastal regions of the Republic of Cyprus have changed mainly under the influence of tourism. At that time, traditional rural areas were gradually transformed, among others by migration of inhabitants to cities. In these areas, the traditional rural landscape has lost its original character and the rhythm imposed by farming. The farms lost their function, and villages as well as small towns were depopulated. The abandoned farms, which are visible in the landscape, and the progressive succession in formerly used agricultural areas, are signs of the loss of cultural heritage and tradition. The development of the tourism industry is being generated today by mass tourism. There are large scale hotel facilities, not adapted to the character of the place. Issues related to changes in the landscape and various forms of isolation (tourist isolation, social isolation) are the basis for the discussions. The aim of the work is to analyze the current state of cultural landscape in selected areas of the southern part of Cyprus. To determine the degree of landscape transformation, available source materials (current and archival), field analyzes and interview were used. The research allowed to determine the factors affecting changes and the degree of transformation of the cultural landscape. The most important factors of changes include the marginalization of rural areas, population migration to cities, progressive suburbanization and the development of mass tourism.

Key words: cultural landscape, rural areas, tourism, Republic of Cyprus

